

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Esitän lisälausuntonani hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyvistä laeista (HE 172/2021) seuraavan.

1. Siviilisäätyä koskeva väestörekisterimerkintä

Hallituksen esityksen mukaan ”kumotun avioliiton oikeusvaikutukset vastaisivat avioeron oikeusvaikutuksia kuitenkin sillä erotuksella, että kumotun avioliiton seurauksena puolison siviilisääty palautuu siihen, mikä se oli ennen kumotun avioliiton solmistamista”. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että väestötietojärjestelmässä oleva merkintä avioliiton tiedoista poistetaan kokonaan. Nykyisin merkintä tapahtuu seuraavasti:

Avioliiton tiedot

Järjestysnumero

Sukunimi

Etunimet

Henkilötunnus

Vihkipäivä

Päättymispäivä ja –tapa

Seurakunta

Siviilisääty

Nämä tiedot tulisi siis ehdotuksen mukaan jättää kokonaan pois sellaisen henkilön väestötietotiedoista, joka on ollut avioliitossa, mutta jonka avioliitto on purettu sen vuoksi, että hänet on avioliittoon pakotettu. Avioliittoa koskevilla tiedoilla väestötietojärjestelmässä varmistetaan se, että esimerkiksi avioeron jälkeen toimitettavassa osituksessa virkatodistuksesta käy ilmi ositusperusteen syntyhetki (avioeroa koskevan päätöksen antamispäivä). Ositusperuste määrää sen ajankohdan, johon mennessä kertynyt omaisuus otetaan osituksessa huomioon puolison avio-oikeuden alaisina varoina, jotka myöhemmin arvostetaan osituksen toimittamisajankohdan mukaan.

Virkatodistuksesta ilmenevät tiedot osoittavat myös sen, kenellä on oikeus hakea pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten tuomioistuimelta ja keitä henkilöitä on hakemuksen johdosta kuultava. Jos virkatodistuksesta ilmenee, että

avioliittoon pakotettu henkilö on pakkoavioliiton purkamista koskevan tuomioistuinten ratkaisun jälkeen siviilisäädyltään naimaton, hän ei voi osoittaa tuomioistuimelle sitä, että hänellä on oikeus saada pesänjakajan määräys. Erityisesti näin on siinä tapauksessa, että molempien entisten puolisojen virkatodistuksista poistetaan heidän avioliittoa koskevat tiedot, mikäli heidän pakottamalla solmittu avioliittonsa on purettu kumoamalla. On näet täysin mahdollista, että kumpikaan avioliitossa olleista henkilöistä ei ole käyttänyt pakkoa avioliiton solmimisen yhteydessä, vaan pakottajina ovat olleet kummankin puolison sukulaiset, esimerkiksi veljet tai omat vanhemmat.

Avioeroa koskevan hakemuksen yhteydessä puolisoilla on oikeus ja mahdollisuus toimittaa omaisuuden ositus, puoliso tai kuolleen puolison perillinen sitä vaatii. Tämä perustuu AL 85 pykälän säännökseen, jota hallituksen esityksessä on ehdotettu muutettavaksi siten, että se koskee myös osituksen toimittamista avioliiton kumoamista koskevan asian johdosta. Säännöksessä ei ole ehdotetussa muutetussa muodossa annettu naimattomalle henkilölle oikeutta vaatia omaisuuden ositusta. Olisi kuitenkin varsin muodollista, jos AL 85 pykälän mukaisella ”puolisolla tai kuolleen puolison perillisillä” ei ymmärrettäisi myös sellaista ”naimatonta henkilöä”, jonka avioliitto on pakottamisen johdosta purettu ja jonka virkatodistusmerkintä ei vastaa tosioloja.

Jos avioliitto on pakottamisen johdosta purettu, mutta omaisuuden ositusta ei ole toimitettu ”naimattoman” eli entisen puolison eläessä, oikeus vaatia omaisuuden ositusta on myös ”kuolleen puolison perillisillä”. Mikäli kuolleen henkilön avioliitto on pakottamisen johdosta purettu ja hallituksen esitys virheellisestä väestörekisterimerkinnästä johtaisi lain muuttamiseen, kuolleen puolison perillisillä tulisi ymmärtää kuolleen naimattoman perillisiä. Perintökaaren 23 luvun 4 pykälän 1 momentin mukaan kuolleen ”naimattoman” perillisillä on tässä tilanteessa oikeus hakea pesänjakajan määräämistä. Hakemukseen on liitettävä jäljennös perukirjasta. Perukirjassa kuolleen ”naimattoman” jälkeen pitää olla liitteenä virkatodistus, josta ei ilmene lainkaan sitä, että tällainen henkilö olisi ollut koskaan naimisissa. Käräjätuomari voi olla aidosti ihmeissään käsitellessään tällaista pesänjakajahakemusta.

Perukirjassa ensiksi kuolleen puolison jälkeen pitää ilmoittaa myös eloonjääneen puolison omaisuus. Jos näiden henkilöiden avioliitto on pakottamisen johdosta purettu, heidän siviilisäätynsä on virkatodistuksen mukaan naimaton ja siten jäämistöositus tulee toimitettavaksi kahden ”naimattoman” eli yhden elossa olevan naimattoman ja

yhden kuolleen naimattoman välillä. Tämä tuntuu kestävämmältä lainsäädännölliseltä ratkaisulta, eikä varmasti auta pakottamisen aiheuttaman väitetyn stigman hallinnassa yhtään mitään.

Väestörekisterimerkinnän julkinen luotettavuus kärsisi, jos henkilön siviilisäätöhistoriaa ryhdyttäisiin kirjoittamaan uudelleen siitä riippuen, mikä on ollut avioliiton purkautumisperuste. Väestörekisterimerkinnät ovat kumulatiivisia, aikaisemmin tehtyihin merkintöihin tehdään aina tarvittava muutos etunimen tai sukunimen muutoksen johdosta tai sen vuoksi, että henkilön siviilisäätö on muuttunut. Virheellisen merkinnän tekemistä viranomaisen ylläpitämään rekisteriin pidetään rikoslaissa rekisterimerkintärikoksena.

Ehdotus tosioloja vastaamattoman rekisterimerkinnän tekemisestä väestötietojärjestelmään ei vaikuta loppuun saakka harkitulta lainsäädäntöhankkeelta senkään vuoksi, että se ei vaikuta välittömästi siihen, millä tavalla henkilön siviilisäätö on merkitty esimerkiksi hänen passiinsa. Jos henkilö, jonka avioliitto on sittemmin purettu pakottamisen johdosta, on saanut ennen pakkoavioliiton purkamista koskevan päätöksen antamista passin, siihen merkitään tiedot väestörekisterissä olevien tietojen mukaisesti. Passissa avioliittoon pakotetun henkilön siviilisäätö on naimisissa niin kauan kunnes hän saa hakemuksesta uuden passin.

Puolison perintöoikeutta koskevat säännökset tulevat sovellettaviksi kaikissa niissä tapauksissa, joissa avioliitto purkautuu puolison kuoleman johdosta. Tämä koskee myös niitä tilanteita, joissa puolisoilla olisi ollut mahdollisuus hakea pakkoavioliiton purkamista tai avioeroa. Siinä tapauksessa, että puolison kuollessa oli vireillä avioeroa koskeva asia, puolisoilla ei ole oikeutta periä ensiksi kuollutta puolisoa, ellei erityisistä asianhaaroista muuta johdu. Säännös asiasta on perintökaaren 3 luvun 7 §:ssä. Se on näin kuuluva:

”Puolisolla ei, mikäli erityisistä asianhaaroista ei muuta johdu, ole tämän luvun mukaista oikeutta jäämistöön, jos perittävän kuollessa oli vireillä kanne asumus- tai avioerosta tai jos puolisoit olivat tehneet hakemuksen avioliiton purkamisesta tai asumuserosta. Sama on laki, jos puolisoit on tuomittu asumuseroon, mikäli asumuserotuomio ei ole perittävän kuollessa rauennut. (25.2.1983/209)

Sama on laki, jos ensiksi kuolleella puolisoilla kuollessaan oli oikeus vaatia avioliittoa peruutuvaksi.”

Säännöksessä ei lainkaan ole otettu kantaa siihen, mikä merkitys vireillä olevalla hakemuksella pakkoavioliiton purkamiseksi on puolison perintöoikeuden kannalta. Säännöksen toinen momentti liittyi aikoinaan avioliiton peruutumisinstituutioon, mutta sitä ei samassa yhteydessä kumottu kun peruutumisinstituutio lakkautettiin 1.1.1988 voimaan tulleella avioliittolain muutoksella.

Perintökaaren 3 luvun 7 §:n säännös on muutoinkin vanhentunut, sillä avioeroa koskevat asiat ovat nykyisin aina hakemusasioita. Varsinainen asumusero on Suomessa lakkautettu samalla lain muutoksella kuin peruutumisinstituutiokin lakkautettiin. Säännös pitäisi avata ja kirjoittaa vastaamaan nykyistä oikeustilaa ja siihen pitäisi myös lisätä maininta vireillä olevasta pakkoavioliiton purkamista koskevasta hakemuksesta.

Hallituksen esityksessä ei ehdoteta muutettavaksi pakkoavioliitossa syntyneiden lasten oikeudellista asemaa. Lasten virkatodistuksista kävisivät edelleen ilmi lasten vanhemmat ja tieto siitä, että lapset ovat aviolapsia. Lasten virkatodistusten antama informaatio eroaisi siten heidän vanhempiansa virkatodistusten informaatiosta tässä olennaisessa suhteessa. Pakkoavioliiton purkaminen ei myöskään vaikuttaisi mitään lasten huoltoa koskeviin ratkaisuihin. Lapset olisivat pakkoavioliiton purkamista koskevan ratkaisun jälkeenkin vanhempiansa yhteishuollossa samalla tavalla kuin pakkoavioliiton aikanakin.

2. Lis pendens –vaikutus

Prosessioikeuden kantaviin periaatteisiin kuuluu ratkaisu, jonka mukaan samaa asiaa koskevan jutun vireillä ole estää uuden hakemuksen tekemisen tai kanteen nostamisen, jos uuden hakemuksen tai kanteen seuraus on sama kuin vireillä olevan hakemuksen tai kanteen. Tätä kutsutaan *lis pendens* –vaikutukseksi. Jos siis avioliitossa oleva henkilö panee vireille avioeroa koskevan hakemuksen tai hakemuksen tekevät puoliset yhdessä, sellainen hakemus estää uuden hakemuksen nostamisen, jos sen seuraus on sama kuin avioeroa koskevan hakemuksen eli puolisoitten avioliiton purkaminen.

Siten on mahdollista, että vireillä olevan avioeron aikana ei ole mahdollista edes tutkia hakemusta avioliiton purkamisesta pakon johdosta. Sellainen hakemus tulisi jättää tutkimatta viran puolesta ja ratkaista ensin avioeroa koskeva asia. Kun molemmilla puolisoilla on oikeus toisistaan riippumatta saada avioero, eikä erolle kummankaan

tarvitse esittää mitään syytä, ero varmasti myös myönnettäisiin hakemuksen mukaisesti. Ja sen jälkeen kun puoliset on jo tuomittu avioeroon, entisellä puolisolalla ei ole enää oikeussuojan tarvetta vaatia avioliiton purkamista pakon johdosta, koska liitto on jo purkautunut. Avioeron jälkeen nostettu erillinen hakemus pakkoavioliiton purkamisesta tulisi jättää tutkimatta oikeussuojan tarpeen puuttumisen johdosta.

Luonnollisesti tilanne voisi olla myös käännteinen. Toinen puoliso on voinut hakea oman avioliittonsa purkamista sen vuoksi, että hänet on siihen pakotettu. Toinen puoliso voi tämän jälkeen hakea yksipuolisella hakemuksella avioeroa. Pakkoavioliiton purkamista koskeva asia edellyttää näyttöä ja todistelua oikeudessa. Prosessin kestoa on vaikea ennakoida, mutta arvattavaa on, että pakkoavioliiton purkamista koskevan asian käsittely tulisi viemään pidemmän aikaa kuin avioeron. Jos eroa koskevaa asiaa ei voida tutkia lis pendes –vaikutuksen vuoksi, eron saaminen voi lykkääntyä tunte mattomaan tulevaisuuteen. Todennäköistä nimittäin on, että avioliiton purkamista koskeva ratkaisu pakon johdosta on alttiimpi valitukselle kuin avioeroa koskeva tuomioistuimen päätös. Jos purkamista hakenut puoliso häviää juttunsa, hän valittanee tuomiosta hyvin suurella todennäköisyydellä. Ja tilanne on aivan samanlainen, jos hän voittaa juttunsa. Siinä tapauksessa se osapuoli valittaa, joka on hävinnyt juttunsa. Mikäli lis pendens –vaikutus estää avioeroa koskevan asian käsittelemisen sinä aikana kun pakottamiseen perustuvaa purkuhakemusta käsitellään, niin prosessuaalisista syistä avioliitto jatkuu, vaikka sen purkamista molemmat osapuolet haluaisivat hie man toisistaan erillisillä perusteilla, mutta samaan lopputulokseen tähdäten.

Sellainen mahdollisuus, että samassa tuomioistuimessa olisi samaan aikaan vireillä ja käsittelyssä avioeroa koskeva asia ja pakkoavioliiton purkamista koskeva asia, ei tunnu oikeudellisesti mahdolliselta. Jos näin olisi, vain sattuma ratkaisisi sen, mikä tulisi olemaan avioliiton purkautumisperuste. Se prosesseista, joka ennen toista tulisi maaliin, määräisi samalla avioliiton purkautumisperusteen. Tällaisia eroarpajaisia tuskin kannattaa viritellä lainsäädännön sisälle. Kahden erilaisen hakemuksen tai kanteen yhdistäminen käsiteltäväksi yhdessä on periaatteessa mahdollista, jos hakemusten tai kanteiden perusta on sama, mutta vaaditut seuraamukset erilaisia. Tässä ei tämäkään prosessuaalinen pakotie on käytettävissä kun molempien hakemusten hyväksymisen seurauksena avioliitto purkautuu.

Helsingissä 22. päivänä marraskuuta 2021

Urpo Kangas

siviilioikeuden professori emeritus

